

Jerzy Kopiński

Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB w Puławach

WPLYW WPR NA ORGANIZACJĘ I EFEKTY EKONOMICZNE GOSPODARSTW O RÓŻNYCH KIERUNKACH PRODUKCJI

THE INFLUENCE OF CAP ON THE ORGANIZATION AND ECONOMIC EFFECTS OF FARMS WITH VARYING PRODUCTION FOCUS¹

Słowa kluczowe: efektywność ekonomiczna, dochód rolniczy, kierunek produkcji, organizacja produkcji, czynniki produkcji

Key words: economic efficiency, agricultural income, production focus, organization of production, factors of production

Abstrakt. W opracowaniu dokonano oceny zmian organizacji i zasobów czynników produkcji (środków trwałych, pracy) grup gospodarstwach rolniczych w ostatnich latach funkcjonowania WPR w odniesieniu do okresu bezpośrednio przedakcesyjnego. Z przeprowadzonej analizy wynika, że środki finansowe i instrumenty pochodzące z WPR w różnym stopniu oddziałują na wyniki i efekty gospodarstw rolniczych, w zależności od prowadzonego kierunku produkcji. Po integracji z UE specjalizacja gospodarstw w większym stopniu sprzyjała wzrostowi majątku (środków trwałych). Ponieważ znaczna część wpływów w ramach funkcjonującej WPR zależy od areалу (dopłaty bezpośrednie), stąd mają one największe znaczenie dla gospodarstw reprezentujących ziemiochłonny typ intensyfikacji produkcji, a najmniejsze w gospodarstwach realizujących kapitałochłonny model gospodarowania.

Wstęp

O dochodach rolniczych, obok sytuacji ekonomicznej rolnictwa w kraju, decydują uwarunkowania przyrodnicze oraz warunki produkcyjno-ekonomiczne odzwierciedlające relacje czynników wytwórczych [Krasowicz 1996, Lelusz 2004]. Coraz większe znaczenie mają także środki pochodzące ze wsparcia WPR [Chmielewska 2006, Szpojankowska 2006]. W ostatnich latach, w UE aż ok. 60% dochodów rolników pochodziło z dopłat [Poczta 2010]. Zatem środki te wywierają istotny wpływ na wybór określonego kierunku produkcji gospodarstwa, prowadząc do racjonalnego wykorzystania zasobów czynników wytwórczych, tj. ziemi, pracy, kapitału [Krasowicz i in. 2007].

Obserwowana w ostatnich latach poprawa dochodów rolniczych oraz wzrost rentowności w sektorze rolno-spożywczym jest jednak niekoniecznie następstwem znaczącego wzrostu produkcji globalnej rolnictwa, a w dużym stopniu wynika z dostępności środków finansowych przeznaczonych na realizację Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) [Wigier 2007]. Znaczna część dochodów rolniczych, w tym część dopłat otrzymywanych w ramach WPR, transferowana jest do działów wytwarzających materiały i środki do produkcji rolnej [Goraj 2010]. Uwarunkowania te wymuszają ciągłe zmiany w zasobach poszczególnych czynników produkcji i ich wzajemnych relacjach, decydują o ich kondycji ekonomicznej, aktywności gospodarczej i możliwości pozyskania środków z WPR i innych źródeł, a tym samym o konkurencyjności [Parzonko 2007]. Zachodzące równoległe procesy specjalizacji i koncentracji produkcji wynikają z faktu, że mimo funkcjonowania WPR, tylko w gospodarstwach o relatywnie dużej skali produkcji ich dochody mogą być wystarczające na zapewnienie podstawowego funduszu konsumpcji i realizację niezbędnych inwestycji [Baburowska, Marks-Bielska 2011].

Celem pracy było przedstawienie znaczenia dopłat i dotacji w ramach funkcjonującej WPR na zmiany organizacji i zasobów czynników produkcji oraz wyniki ekonomiczne gospodarstw o różnych kierunkach produkcji.

---

¹ Opracowanie wykonano w ramach zadania 2.5 programu wieloletniego IUNG-PIB

Material i metodyka badań

Okres badań obejmował lata 2003-2010. Prowadzono je w kilkudziesięciu gospodarstwach rolniczych (ok. 50). Do badań wybrano gospodarstwa o dużym powiązaniu z rynkiem, zlokalizowane w województwach: dolnośląskim, lubelskim, podlaskim i wielkopolskim. Podstawą wyboru celowego gospodarstw, oprócz chęci współpracy, był kierunek prowadzonej produkcji (specjalizacji) określony przez udział poszczególnych gałęzi w strukturze produkcji końcowej brutto [Harasim 2006]. Wyodrębniono następujące grupy gospodarstw:

- wielostronne (9), w których żadna z gałęzi nie osiąga poziomu 30%,
- jednokierunkowe bydłowe (13), w których opas bydła wołowego lub chów krów mlecznych ma ponad 40%,
- jednokierunkowe trzodowe (8), w których tucz trzody chlewnej stanowi ponad 40% w strukturze produkcji towarowej brutto,
- gospodarstwa bezinwentarżowe (20) nieprowadzące żadnej towarowej produkcji zwierzęcej.

Analiza **porównawcza badanych grup gospodarstw obejmowała lata 2009-2010, a określenie zachodzących zmian** prowadzono w odniesieniu do lat 2003-2004, czyli bezpośrednio przed integracją Polski z UE, wykorzystując wyniki wcześniejszych badań Kopińskiego [2005] (z wyjątkiem grupy gospodarstw bezinwentarżowych).

W ocenie efektów ekonomicznych uwzględniono wskaźniki organizacji produkcji, efektywności ekonomicznej, a także wielkość dopłat i dotacji oraz kategorie wynikowe: dochód rolniczy brutto, nadwyżka bezpośrednia. Wyliczone podstawowe wskaźniki analityczne charakteryzujące warunki organizacyjno-produkcyjne umożliwiły określenie zmian zasobów środków trwałych, struktury produkcji, przychodów oraz dochodowości. Wydzielenie poszczególnych elementów przychodowych oraz składników kosztów gospodarstw rolnych dokonane zostało według metodyki przyjętej w badaniach FADN [Goraj 2000].

Wyniki badań

W tabelach 1 przedstawiono charakterystykę warunków organizacyjnych i zasoby czynników produkcji badanej grupy gospodarstw. Badane grupy gospodarstw charakteryzowały się odmiennymi warunkami przyrodniczo-organizacyjnymi oraz poziomem intensywności produkcji. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych wynosiła od 30 ha UR w gospodarstwach „z produkcją mleka” do 72 ha UR w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji roślinnej. Te ostatnie gospodarstwa miały najlepsze jakościowo gleby i razem z gospodarstwami prowadzącymi tucz świń należały do „klasy dużej” pod względem siły ekonomicznej mierzonej w ESU.

W ciągu ostatnich sześciu lat tylko gospodarstwa „wielokierunkowe” znacząco, bo o 11%, powiększyły swój rozmiar mierzony powierzchnią UR (tab. 1). W tym czasie przeciętny obszar gospodarstw „z produkcją mleka” uległ zmniejszeniu o 18%, chociaż ich wielkość ekonomiczna nie uległa zmianie. Natomiast obszar specjalistycznych gospodarstwach „trzodowych” pozostał praktycznie bez zmian, podczas gdy ich siła ekonomiczna wzrosła ponad dwukrotnie. Rozmiar produkcji w tym typie produkcji w niewielkim stopniu zależy od posiadanego arealu ziemi. Odmienna sytuacja ma miejsce w przypadku gospodarstw „bezinwentarżowych”. Natomiast inną ich cechą charakterystyczną jest niska pracochłonność tej produkcji. Była ona dwukrotnie niższa niż w pozostałych grupach. Pomiędzy porównywanymi okresami, tylko w gospodarstwach wielokierunkowych wyraźnie spadł poziom zatrudnienia, jako wynik zmniejszenia intensywności produkcji zwierzęcej.

Pomiędzy latami 2009-2010 a 2003-2004 w badanej zbiorowości gospodarstw nastąpił znaczący wzrost wartości środków trwałych (tab. 1). Trend ten dotyczył wszystkich typów, kierunków gospodarowania, a w największym stopniu gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierzęcej. Wynikał on głównie ze znaczącego wzrostu cen ziemi, gdyż wzrost jej wartości w niewielkim stopniu wynikał ze zwiększenia jej arealu. We wszystkich grupach gospodarstw wzrosła także wartośćsił budynków oraz ciągników i maszyn rolniczych, jako rezultat prowadzonych w tym okresie inwestycji, a najbardziej wzrost ten był widoczny w gospodarstwach z chowem świń (ok. 2-krotnie). W pewnym stopniu wynikał on z koniecznej modernizacji budynków i dostosowania warunków produkcji do dodatkowych wymogów stawianych ze strony WPR (*cross-compliance*).

Organizacja produkcji roślinnej i poziom obsady zwierząt gospodarskich były odzwierciedleniem ich kierunkowej specjalizacji. W ciągu 6 lat okresu funkcjonowania WPR, nastąpił wzrost koncentracji i intensywności produkcji zwierzęcej w gospodarstwach zajmujących się chowem świń. Zarówno ten proces, jak i malejąca intensywność produkcji (poziom zużycia nawozów NPK), były sprzeczne z ogólnymi tendencjami zachodzącymi na poziomie krajowym [Kopiński 2011].

Tabela 1. Charakterystyka warunków organizacyjnych i zasoby czynników produkcji badanych grup gospodarstw w latach 2009-2010 i dynamika zmian w odniesieniu do lat 2003-2004

Table 1. Organizational features and production factors by farms production focus in the period 2009-2010 and their change since the 2003-2004 period*

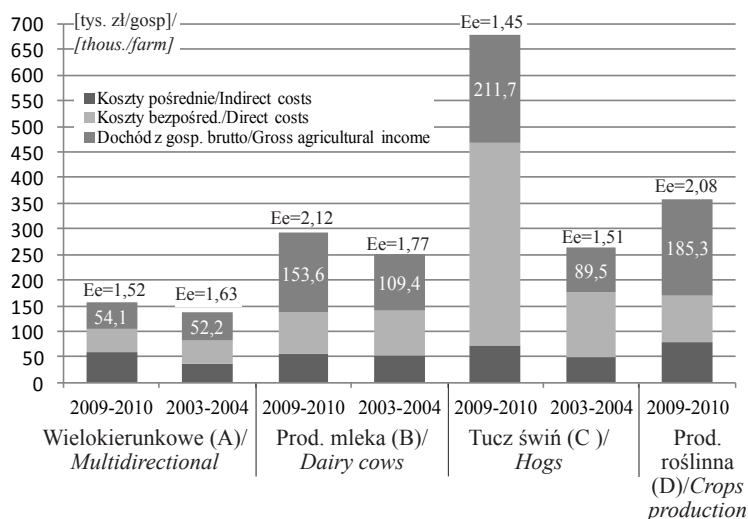
Wyszczególnienie/Specification	Wielokierunkowe/ Multidirectional		Produkcja mleka/ Milk production		Tucz trzody chlewnej/Hogs		Produkcja roślinna/ Crop production 2009-2010
	2009- 2010	zmiana/ change*	2009- 2010	zmiana/ change*	2009- 2010	zmiana/ change*	
Użytki rolne (UR) [ha/gosp.]/ Agricultural land (AL) [ha/farm]	35,14	110,9	30,01	82,0	38,33	101,1	71,50
Trwałe użytki zielone (TUZ); Grassland [%]	21,8	95,8	26,8	93,6	8,1	101,9	1,4
Jakość UR/Value index of AL.	0,84	105,0	0,81	93,1	0,80	90,9	0,92
Zatrudnienie [AWU/100 ha UR]/ Employment [AWU/100 ha AL]	6,0	84,5	7,1	102,9	6,7	104,7	3,3
Wartość środków trwałych [tys. zł/gosp.], w tym:/Fixed asset value [thous. PLN/farm], of which:	918	170,9	1275	220,1	1480	279,2	1796
– ziemi/land	410	239,6	483	430,8	418	334,0	996
– budynków i budowli/buildings	339	166,6	483	175,8	628	282,2	331
– ciągników i maszyn/tractors and machinery	169	103,9	309	160,5	434	237,9	469
Udział w strukturze zasiewów/Share of cropping pattern [%]:							
– zboża/cereals	72,5	93,8	47,0	116,2	94,8	103,4	64,9
– przemysłowe/industrial	13,9	103,1	2,5	97,4	1,4	101,3	26,9
– pastewne na GO/fodder crops on AL	9,0	102,0	49,1	87,3	0,7	100,7	0,1
Nawożenie mineralne [kg NPK/ha UR]/Mineral fertilizers [kg NPK/ha AL]	136,1	61,6	168,6	76,6	139,6	83,6	242,8
Obsada zwierząt [DPJ/ha UR], w tym:/Livestock load [LU/ha AL], of which:	0,75	87,9	1,37	101,0	1,72	118,4	0,02
– bydło/cattle	0,65	120,6	1,37	100,2	0,03	103,4	0,01
– trzoda chlewna/hogs	0,08	79,2	-	-	1,61	96,9	0,01
Produkcja rolna [JZ/ha UR]/ Agricultural production [cereal units/ha AL]	66,7	92,4	98,1	92,4	218,1	180,4	62,9
Wielkość ekonomiczna gospodarstwa [ESU]/Farm economic value [ESU]	21,3	134,8	31,5	100,6	52,1	206,7	43,0

* lata 2003-2004 = 100, z wyjątkiem gospodarstw bezinwentarowych/2003-2004 years = 100, without of farms specializing in crop production

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Najwyższą efektywność ekonomiczną (Ee), w latach 2009-2010, miały gospodarstwa realizujące pracochłonny model intensyfikacji produkcji rolnej (produkcja mleka). Pod względem wielkości tego wskaźnika niewiele ustępowały im specjalistyczne gospodarstwa roślinne. Natomiast najniższą efektywność ekonomiczną miały gospodarstwa zajmujące się produkcją żywca wieprzowego, reprezentujące typ intensyfikacji kapitałochłonnej (rys. 1). W odniesieniu do lat 2003-2004, jedynie w gospodarstwach „mleczarskich” nastąpiła znacząca poprawa efektywności ekonomicznej. W gospodarstwach prowadzących tucz trzody chlewnej wyraźnie widoczna była wysoka intensyfikacja produkcji, czego wyrazem był wzrost przychodów (2,5-krotnie) oraz przeszło 3-krotny wzrost kosztów (głównie zakup pasz i zwierząt). W konsekwencji dochody gospodarstw „trzodowych” były prawie 3-krotnie wyższe niż w grupie gospodarstw bez wyraźnej specjalizacji.

Rysunek 1. Wyniki ekonomiczne (przychody) badanych grup gospodarstw w latach 2009-2010 na tle okresu lat 2003-2004
Figure 1. The economic results (income) by farm production focus in the period 2009-2010 in comparison to the 2003-2004 period
 Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Tabela 2. Wartość dopłat i dotacji w ramach WPR w badanych grupach gospodarstw w latach 2009-2010
Table 2. CAP payments and subsidies in the analysed farm groups in the period 2009-2010

Wyszczególnienie/ Payments and subsidies	Wielokierunkowe/ Multi-directional	Produkcja mleka/ Milk production	Tucz trzody chlewnej/ Hogs	Produkcja roślinna/ Crop production
Dopłaty bezpośrednie i ONW [zł/ha UR]/ Direct payments and LFA [zł/ha AL]	1213,1	962,4	933,7	1037,2
Udział dopłat bezpośrednich i ONW w dochodzie rolniczym brutto [%]/ Share of direct payments and LFA in gross agricultural income [%]	79	19	17	40
Płatności do upraw ekologicznych i rolno- środowiskowych [zł/ha UR]/ Payments for ecological and agri-environmental crops [zł/ha AL]	186,5	49,3	27,6	112,9
Dotacje do inwestycji gospodarstwa [zł/ha UR]/ Subsidies to farm investment [zł/ha AL]	-	806,9	383,4	242,9
Razem wartość dopłat i dotacji [zł/ha UR]/ Total value of payments and subsidies [zł/ha AL]	1399,6	1818,6	1344,7	1393,0

Źródło: opracowanie własne
 Source: own study

Dla tej grupy gospodarstw szczególne znaczenie mają otrzymywane dotacje i dopłaty (tab. 2). Są czynnikiem stabilizującym i właściwie decydującym o możliwości ich funkcjonowania, gdyż stanowią ok. 79% całego dochodu z gospodarstwa. Inną grupą w stopniu znaczącym korzystającą z obecnie funkcjonującej WPR są specjalistyczne gospodarstwa roślinne, w których udział otrzymywanych dotacji i dopłat stanowił 40% ich dochodu rolniczego. Znaczenie dodatkowych wpływów pieniężnych ze strony WPR wciąż rośnie i jest potwierdzeniem ogólnej tendencji (sytuacji dochodowej) zachodzącej w Wspólnotowym rolnictwie europejskim [Goraj 2010]. Ponieważ znaczna część wpływów w ramach funkcjonującej WPR, zależy od posiadanego areалу (m.in. dopłaty bezpośrednie), stąd poziom uzyskiwanego wsparcia ma najmniejsze znaczenie w gospodarstwach reprezentujących kapitałochłonny (tucz tuczników, drobiarstwo, działy specjalne produkcji rolnej) a nie ziemiochłonny typ produkcji.

W strukturze środków wsparcia otrzymywanych w formie dotacji i płatności znaczący udział miało dofinansowanie prowadzonych inwestycji w gospodarstwach specjalistycznych (17-45%) (tab. 2). Przeprowadzone inwestycje wynikały nie tylko z potrzeb (modernizacyjnych), ale także zależały od własnych możliwości ich współfinansowania. Rosnące znaczenie wsparcia sektora rolnego ze strony WPR powoduje wzrost ryzyka tzw. zbyt dużego uzależnienia finansowego gospodarstw rolnych od dopływu środków zewnętrznych [Pocztą 2010]. Według opinii rolników na temat funkcjonującej WPR ponad połowa z nich uznała, że po wejściu do UE nastąpiła poprawa sytuacji w ich gospodarstwach. Głównymi jej mankamentami, w ich ocenie, są brak niedostatecznej skuteczności mechanizmów stabilizujących rynki rolne i uciążliwy rozrost biurokracji.

Wnioski

1. Pomiedzy latami 2009-2010 a 2003-2004 nastapil znaczacy wzrost wartosc srodkow trwalych w badanych gospodarstwach rolniczych. Trend ten dotyczyl wszystkich typow i kierunkow gospodarowania. Po integracji z UE, specjalizacja gospodarstw w wiekszym stopniu sprzyjala wzrostowi majatku (srodkow trwalych).
2. Organizacja produkcji roslinnej i poziom obsady zwierzat gospodarskich byly odzwierciedleniem ich kierunkowej specjalizacji.
3. Rosnaca intensywnosc produkcji zwierzacej w gospodarstwach zajmujacych sie chowem swin oraz malejace zuzycie nawozow mineralnych w badanej zbiorowosci gospodarstw, byly sprzeczne z ogolnymi tendencjami zachodzacyimi na poziomie krajowym.
4. Oceniajac efektywnosc ekonomiczna badanych gospodarstw nalezy stwierdzic, ze w latach 2009-2010, najwyzszy wskaznik mialy gospodarstwa realizujace pracochlonny model intensyfikacji produkcji rolnej (produkcja mleka). Tylko w tej grupie nastapil wzrost efektywnosci w odniesieniu do lat bezposrednio sprzed akcesji.
5. Dla gospodarstw o niskiej dochodowosci (gospodarstwa wielokierunkowe) duze znaczenie maja otrzymywane doplaty bezposrednie i z ONW. Sa one czynnikiem stabilizujacym i wlasciwie decydujacy o mozliwosci ich funkcjonowania. Inną grupą w znaczącym stopniu korzystającą z dopłat są specjalistyczne gospodarstwa roślinne, gdyż dopłaty mają największe znaczenie dla gospodarstw reprezentujących ziemiochłonny typ intensyfikacji produkcji.
6. Specjalizacja gospodarstw sprzyja uzyskiwaniu wyższych dochodów. Takie gospodarstwa mają największe możliwości współfinansowania i otrzymania dotacji do niezbędnych inwestycji.
7. Badani rolnicy w większości pozytywnie oceniają funkcjonującą WPR, a za główne mankamenty uznają brak skutecznych mechanizmów stabilizujących rynki rolne i uciążliwy rozrost biurokracji.

Literatura

- Babuchowska K., Marks-Bielska R.** 2011: Płatności bezpośrednie w kontekście dochodów rolników. *Problemy Rolnictwa Światowego*, SGGW, Warszawa, 11(1), 7-15.
- Chmielewska M.** 2006: Polskie gospodarstwa rolne w aspekcie integracji z Unią Europejską. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VIII, z. 1, 23-26.
- Goraj L.** 2000: Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (FADN). FAPA, Warszawa, 72.
- Goraj L.** 2010: Uwarunkowania rynkowe funkcjonowania gospodarstw rolnych. *Wies i Rolnictwo*, 3(148), 31-37.
- Harasim A.** 2006: Przewodnik ekonomiczno-rolniczy w zarysie. IUNG-PIB, Puławy, 171.
- Kopiński J.** 2005: Ocena efektów produkcyjno-ekonomicznych wybranej grupy gospodarstw rolnych w okresie przed akcesją do UE. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. VII, z. 1, 139-143.
- Kopiński J.** 2011: Tendencje zmian intensywności produkcji rolniczej w Polsce w aspekcie oddziaływań środowiskowych. *Zesz. Nauk. SGGW, seria Probl. Roln. Świat.*, t. XI, z. 4, 95-104.
- Krasowicz S.** 1996: Analiza i ocena gospodarstw ekologicznych, integrowanych i tradycyjnych w rejonie Polski północno-wschodniej na tle warunków przyrodniczych i ekonomicznych rolnictwa. IUNG, Puławy, H, 11.
- Krasowicz S., Kuś J., Jankowiak J.** 2007: Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania funkcjonowania gospodarstw rolniczych o różnych kierunkach produkcji w aspekcie rozwoju zrównoważonego. *Studia i raporty IUNG-PIB*, 7, 55-76.
- Lelusz H.** 2004: Strategie inwestycyjne w gospodarstwach rolnych. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VI, z. 1, 124-126.
- Parzonko A.** 2007: Zasoby czynników produkcji i ich wykorzystanie w „typowych” gospodarstwach mlecznych na świecie. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 1, 378-382.
- Poczta W.** 2010: Wspólna Polityka Rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa. *Wies i Rolnictwo*, 3(148), 38-55.
- Szpojankowska J.** 2006: Analiza wpływu dopłat bezpośrednich na wyniki produkcyjno-ekonomiczne polskiego rolnictwa. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VIII, z. 4, 332-336.
- Wigier M.** 2007: Bilans i strategia. Po czterech latach w UE. *Nowe Życie Gospodarcze*, 23, 21-23.

Summary

The paper compared the changes of organization and resources of production factors (means assets, labor) in farm groups based on the CAP in recent years to the pre-accession period. The analysis showed the varying influx of support (and instruments) from the CAP. The farm economic performance depended on its production focus. After the EU accession, the farm specialization was more conducive to asset growth. Since a significant part of the received support depends on the amount of operated land (direct payments), the CAP payments are the most important for households with land-intensive nature of production and the least important for farms pursuing capital-intensive model of farming.

Adres do korespondencji:

dr inż. Jerzy Kopiński
Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB w Puławach
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy
tel. (81) 886 34 21 w. 359, e-mail: jkop@iung.pulawy.pl